

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
ЗАХІДНОДОНБАСЬКИЙ ІНСТИТУТ

(назва навчального підрозділу)

КАФЕДРА ПРАВА

(повна назва кафедри, циклової комісії)

**КУРСОВА РОБОТА
(ПРОЄКТ)**

з дисципліни : «Актуальні проблеми цивільного права»
(назва дисципліни)

на тему: «Розвиток приватної власності в Україні»

Студентка : Зарожевська О.Г.
(прізвище та ініціали)

групи ТУзд – 8 – 25 –М1Пр-Н (1.6 здс)
напряму підготовки (спеціальності) D 8 Право

Керівник, доцент Сидоркіна Р.Д.

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Оцінка:
Національна шкала _____
Кількість балів: _____ ECTS _____

Члени комісії

(підпис) _____ (прізвище та ініціали)

(підпис) _____ (прізвище та ініціали)

(підпис) _____ (прізвище та ініціали)

Київ, 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО – ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	6
1.1.Сутність та зміст права приватної власності у цивільному праві.....	6
1.2. Історико - правові передумови розвитку приватної власності в Україні....	11
РОЗДІЛ 2. ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ В СИСТЕМУ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ.....	17
2.1.Аналіз положень Цивільного кодексу України щодо права приватної власності.....	17
2.2.Законодавче забезпечення меж та обмежень права приватної власності.....	19
РОЗДІЛ 3.АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	24
ВИСНОВКИ.....	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	31

ВСТУП

Розвиток приватної власності у законодавстві України є надзвичайно важливою темою і має фундаментальне значення для сучасної української юриспруденції та державного будівництва. Актуальність її вивчення та дослідження зумовлена такими взаємопов'язаними факторами:

1. Конституційно-правова значущість та незавершеність реформи. Право приватної власності, закріплене статтею 41 Конституції України, є наріжним каменем демократичного суспільства та основою функціонування ринкової економіки. Незважаючи на ухвалення Цивільного кодексу України (2003 р.), інститут власності продовжує перебувати у стані еволюції, вимагаючи постійної гармонізації норм цивільного права зі спеціальним законодавством (земельні відносини, містобудування, цифрові активи). Існування прогалин та колізій у законодавстві (особливо щодо набуття за набувальною давністю, захисту прав добросовісних набувачів) створює правову невизначеність і вимагає глибокого наукового аналізу.

2. Виклики воєнного стану та потреба у нових механізмах захисту. Повномасштабна військова агресія РФ радикально загострила питання захисту приватної власності. Дослідження актуальне через необхідність аналізу правових наслідків:

- масового знищення та пошкодження майна;
- правомірності примусового відчуження (реквізиції) майна для потреб оборони;
- розробки та впровадження ефективних механізмів компенсації (зокрема, державної програми є Відновлення та Реєстру пошкодженого майна), які є безпрецедентними для українського права. Ці питання потребують негайного вирішення та теоретичного обґрунтування для забезпечення економічної стійкості країни.

3. Вдосконалення судової практики та міжнародні зобов'язання. Україна, як член Ради Європи, має зобов'язання забезпечити ефективний захист права

власності відповідно до статті 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції з прав людини. Актуальність дослідження посилюється потребою у детальному аналізі:

- послідовного застосування правових позицій Верховного Суду щодо віндикаційних і негаторних позовів;
- імплементації практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у національне законодавство, що дозволить мінімізувати неправомірні втручання держави у сферу приватних відносин.

Об'єктом дослідження курсової роботи є суспільні відносини, що виникають, змінюються та припиняються з приводу приватної власності в Україні, а також правові норми та інститути, що регулюють ці відносини.

Предметом дослідження є генезис, еволюція та сучасний стан законодавчого регулювання приватної власності в Україні.

Серед науковців, які досліджували становленні інституту права приватної власності в Цивільному кодексі України та його захисті є наступні українські правники: Дзера О. В., Кузнецова Н. С., Майданик Р. А., Луць В. В., Шевченко Я. М. тощо.

Метою курсової роботи є комплексний аналіз еволюції та становлення інституту приватної власності у законодавстві України, починаючи з періоду здобуття незалежності, виявлення ключових етапів, тенденцій і проблем її правового регулювання та формулювання науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення чинного цивільного та іншого законодавства, спрямованого на гарантування та захист права приватної власності в сучасних умовах.

Для досягнення мети необхідно було виконати наступні завдання:

- визначити сутність та зміст права приватної власності у цивільному праві;
- розглянути історико-правові передумови розвитку приватної власності в Україні;

- проаналізувати положення Цивільного кодексу України щодо права приватної власності;
- встановити законодавче забезпечення меж та обмежень права приватної власності;
- виявити актуальні проблеми реалізації та судового захисту права приватної власності.

Під час виконання курсової роботи застосовувалися методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції. Також був використаний табличний метод.

Структурно курсова робота складається з вступу, трьох розділів, висновку та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ

1.1 Сутність та зміст права приватної власності у цивільному праві

Право власності в Україні має фундаментальне конституційне закріплення. Стаття 41 Конституції України проголошує непорушність права приватної власності та встановлює, що ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права. Це положення формує основний імператив для всього цивільного законодавства, включаючи ЦКУ [1].

Історичний контекст становлення приватної власності в Україні, особливо після 1991 року, тісно пов'язаний із процесами приватизації. Ці процеси стали глобальним соціально-економічним проєктом у країнах з трансформаційною економікою, але в Україні вони мали свої особливості, не завжди досягаючи поставлених цілей [9].

Аналіз впливу приватизаційних процесів показує, що очікування від широкомасштабної приватизації часто не виправдовувалися. Дослідження свідчать про те, що приватні власники в багатьох випадках виявилися неготовими взяти на себе відповідальність за ефективне управління переданим майном. Крім того, бюджет не отримав значних податкових надходжень від переданих підприємств, а тимчасово отримані від приватизації кошти не відповідали очікуванням суспільства.

Ця обставина, а саме — недосягнення приватною власністю класичної економічної ефективності (ефективне управління, податкові надходження) — вимагає перегляду її суто ліберальної сутності. Провал ринкових механізмів управління приватизованими активами зумовлює необхідність поєднання державою принципів публічного та приватного права. Держава, виступаючи як суб'єкт приватноправових відносин, реалізує ці відносини з метою подальшого виконання публічно-правових функцій. Це підтверджує, що сутність права приватної власності в Україні не є абсолютною, а існує у постійній взаємодії та протиставленні з публічними інтересами та функціональністю держави.

Класична цивілістична доктрина визначає право власності як абсолютне речове право, що охоплюється класичною тріадою повноважень: володіння (*ius possidendi*), користування (*ius utendi*) та розпорядження (*ius abutendi*). Ці повноваження власника становлять внутрішній, динамічний зміст права власності.

Проте, сучасне розуміння сутності права приватної власності, особливо у світлі соціальних та економічних викликів, відходить від концепції його абсолютності. Власність розглядається як соціально обтяжене право. У цьому контексті обґрунтовується висновок, що державна власність відіграє визначальну роль і повинна бути збережена як можлива форма. Це пояснюється тим, що у трансформаційній економіці державна власність виступає не лише як економічний актив, але й як інструмент реалізації публічних завдань і компенсації провалів ринку, виявлених, зокрема, під час масової приватизації. Таким чином, сутність права приватної власності в національному цивільному праві завжди формується у співвідношенні з потужним публічно-правовим елементом.

Основними принципами, що характеризують право приватної власності, є принцип недоторканності та принцип безстроковості.

Принцип недоторканності (*inviolability*). Цей принцип, закріплений Конституцією, є фундаментальною гарантією проти свавільного втручання держави чи третіх осіб у здійснення власником своїх прав [17].

Принцип безстроковості. Означає, що право власності не обмежується часом і не припиняється лише через нездійснення власником своїх повноважень. Припинення права власності відбувається виключно на підставах, встановлених законом (ст. 346 ЦКУ) [2].

Особливе доктринальне значення має розмежування правових категорій "Охорона права власності" та "Захист права власності".

Охорона права власності розуміється на об'єктивному рівні. Це наявність норм об'єктивного права, спрямованих на забезпечення нормативного регулювання суспільних відносин власності.

Захист права власності є суб'єктивним правом, що виникає у разі порушення права власності і реалізується через відповідний правовий механізм з метою відновлення порушеного права [10].

Це розмежування дозволяє фахівцям точно ідентифікувати, де саме виникла правова проблема: чи в системі (відсутність ефективних норм — проблема охорони), чи в конкретному правовідношенні (необхідність застосування юрисдикційних заходів — проблема захисту).

Нормативним ядром, що визначає зміст права приватної власності, є Стаття 325 Цивільного кодексу України. Ця стаття встановлює рамки для правового регулювання, окреслюючи суб'єктний і об'єктний склад, а також кількісні та вартісні гарантії майна. Структурний аналіз частин статті 325 дозволяє розкрити ключові аспекти змісту приватної власності [2].

Згідно з частиною 1 статті 325 ЦКУ, суб'єктами права приватної власності є фізичні та юридичні особи. Це правило підтверджує універсальну правосуб'єктність громадян та корпоративних утворень у приватноправових відносинах.

Щодо об'єктів, то загальне правило, встановлене частиною 2 статті 325 ЦКУ, передбачає, що фізичні та юридичні особи можуть бути власниками будь-якого майна. Однак це правило має критичний виняток: власність не поширюється на окремі види майна, які відповідно до закону не можуть їм належати. Таке майно, як правило, вилучене з цивільного обігу або має особливий режим використання (наприклад, об'єкти, що становлять державну таємницю, деякі види озброєння чи надра).

Частина 3 статті 325 ЦКУ встановлює одну з найважливіших гарантій приватної власності: склад, кількість та вартість майна, яке може бути у власності фізичних та юридичних осіб, не є обмеженими. Цей принцип є прямим відображенням ліберальної економічної свободи, що забезпечує накопичення капіталу без державного втручання.

Водночас, частина 4 цієї ж статті вводить єдиний, але важливий виняток із принципу необмеженості: законом може бути встановлено обмеження

розміру земельної ділянки, яка може перебувати у власності фізичної та юридичної особи.

Цей контраст — необмеженість щодо загального майна та допущення обмежень щодо землі — підкреслює особливий правовий, соціальний та конституційний статус землі. Обмеження розміру земельних ділянок є іманентним обмеженням об'єкта, а не суб'єкта, і спрямоване на забезпечення публічних інтересів, таких як продовольча безпека та запобігання надмірній концентрації ресурсів.

Ключовим елементом економічної сутності власності є гарантія привласнення результатів. Результати господарського використання майна, включаючи виготовлену продукцію та одержані доходи, належать власникові цього майна, якщо інше прямо не встановлено законом або договором. Ця юридична гарантія права на дохід є критично важливою для стимулювання інвестиційної активності, економічної ініціативи та для створення підприємств, організацій чи юридичних осіб власником майна.

Для систематизації ключових нормативних елементів змісту права приватної власності у ЦКУ оформимо таблицю 1.

Обмеження права приватної власності є природним наслідком його соціальної функції. Обмеження можуть бути встановлені як у загальних інтересах суспільства (захист прав третіх осіб, екологічна безпека), так і в інтересах публічного порядку. Обтяження, на відміну від обмежень, є додатковими правами на майно, встановленими на користь третіх осіб (наприклад, сервітути, іпотека, емфітевзис).

Ряд обмежень встановлюється спеціальними законами, що регулюють особливий правовий режим певних об'єктів або суб'єктів власності.

Таблиця 1

Ключові нормативні елементи змісту права приватної власності

Елемент змісту	Нормативне регулювання	Ключовий принцип	Винятки/Обмеження
Суб'єктний склад	Фізичні та юридичні особи	Принцип універсальності	Не застосовується

	(ч. 1)	правосуб'єктност і	
Об'єктний склад	Будь-яке майно (ч. 2)	Принцип універсальності об'єкта	Окремі види майна, заборонені законом
Кількість/Вартість	Не є обмеженими (ч. 3)	Принцип необмеженості майнової маси	Обмеження розміру земельної ділянки (ч. 4)
Економічне використання	Право використовуват и для підприємницько ї діяльності та привласнювати доходи	Принцип господарської свободи	Обмеження, встановлені законом або договором

1. Режим власності акціонерних товариств. Об'єктом права власності акціонерного товариства є майно, придбане за рахунок продажу акцій, а також інше майно, набуте на підставах, не заборонених законом. Хоча загальна кількість акцій, що перебувають у власності підприємств, організацій, державних органів, працівників чи інших громадян, є різною, їхнє володіння має відповідати законодавчим актам та статуту товариства.

2. Правовий режим майна іноземних суб'єктів. Правовий режим майна, розташованого в Україні і яке є об'єктом власності інших держав, їх юридичних осіб, спільних підприємств та міжнародних організацій, визначається законодавчими актами України. Винятком є випадки, коли інше встановлено міжнародними договорами.

3. Обмеження щодо землі. Обмеження у використанні земельних ділянок, а також обтяження прав на земельну ділянку детально визначені Земельним кодексом України, зокрема Статтею 110. Ці обмеження часто стосуються охоронних зон, зон санітарної охорони чи інших публічних потреб [3].

Право власності підлягає обмеженню в рамках кримінального провадження, зокрема, через арешт майна або тимчасовий доступ до речей і документів. Аналіз законодавства, що регулює кримінальне провадження,

виявив системну проблему. Зокрема, у кримінальному процесуальному законодавстві України відсутнє чітке і систематичне розмежування суб'єктів, чий майнові права можуть бути обмежені під час провадження [17].

Цей недолік створює правовий ризик, оскільки фундаментальна конституційна гарантія недоторканності власності може бути послаблена через процесуальну невизначеність. Систематичне регулювання є необхідним для мінімізації ризику свавільного втручання держави, забезпечуючи при цьому ефективність кримінального правосуддя.

1.2 Історико - правові передумови розвитку приватної власності в Україні

Правовий розвиток інституту приватної власності на українських землях є складною та багатовекторною еволюцією, яка відзначається як періодами поступового закріплення індивідуальних майнових прав, так і фазами радикальної правової перервності, спричиненої тоталітарними режимами. Аналіз історико-правових передумов дозволяє простежити трансформацію права власності від умовного, станового володіння до його сучасного статусу як непорушного конституційного права.

Історично українські землі перебували під впливом різних правових систем, які закладали основи для подальшого розвитку майнового права. На територіях, що входили до складу Великого князівства Литовського та Речі Посполитої, інститут власності, зокрема землеволодіння, формувався через кодифіковане європейське право, яке детально регулювало станове землекористування та спадкові відносини.

Литовські Статути та польсько-литовське законодавство відіграли ключову роль у формуванні поземельних відносин, переважно закріплюючи право феодальної власності. Ці акти визначили межі володінь шляхти та забезпечили спадковий характер великих маєтків, що стало першою

формальною передумовою для існування інституту абсолютної приватної власності на цих територіях.

Магдебурзьке право, що поширювалося в українських містах з XIV століття, є значущою правовою передумовою, оскільки воно стало основою місцевого самоврядування і сформувало унікальну правову систему, що опосередковано захищала міську власність. Воно дозволяло міщанам володіти нерухомим майном (будинками, майстернями) та вільно розпоряджатися ним.

Однак юридична реалізація права власності міщан була гетерогенною та політично обмеженою. У великих королівських містах, таких як Київ, Луцьк, Кременець, Кам'янець-Подільський чи Вінниця, міське самоврядування, і, відповідно, захист приватної власності, обмежувалися владою королівських старост. У приватних містах ступінь особистої свободи міщанина прямо залежав від волі власника міста. Таке становище демонструє, що на ранніх етапах розвитку права власності верховенство політичної чи адміністративної влади над декларованими майновими правами було історично поширеним явищем. Це створило прецедент, коли де-юре задекларовані права могли бути де-факто нівельовані адміністративним втручанням, напруга, яка характеризуватиме розвиток права власності і в наступні епохи [15].

У Гетьманщині інститут приватної власності розвивався через унікальний механізм трансформації державних або службових володінь у спадкові маєтності козацької старшини, що стало першою великою хвилею "приватизації" на українських землях.

Ключовою формою земельної власності серед козацької еліти були рангові маєтності. Рангові маєтності — це землі та посполиті на них, пов'язані зі службовим становищем (рангом) представників соціальної еліти в Гетьманщині та на Слобожанщині у середині XVII – XVIII століття. Спочатку маєтності надавалися як платня за службу (наприклад, млини за Богдана Хмельницького) або для забезпечення потреб гетьманської адміністрації. Гетьман І. Самойлович, наприклад, зосередив значні маєтності,

що склалися як з рангових (державних), наданих «на булаву» (наприклад, Гадяцький замок), так і з приватно-спадкових володінь [11, 16].

З часом рангові маєтності стали використовуватися не лише як компенсація, а й були нормовані залежно від посади: згідно з царським указом 1732 року, на генерального обозного припадало 400 дворів, на двох генеральних суддів — по 300 дворів, а на генерального осавула чи хорунжого — по 200 дворів. Найважливішим правовим процесом стало перетворення цих маєтностей з тимчасового користування (наданого на час служби) на спадкову власність. Старшини активно трансформували рангових посполитих на приватних кріпаків і передавали право на експлуатацію маєтків у спадок. Це призвело до скорочення кількості рангових маєтків (наприклад, до 116 у 1764 році) за рахунок їхнього перетворення на приватні володіння. Гетьмани, зокрема Д. Апостол та К. Розумовський, видавали універсали, які визнавали земельні володіння козаків їхньою приватною власністю.

Ключовим юридичним актом, що закріпив цю феодально-станову приватизацію, стало Генеральне слідство о маєтностях, проведене Данилом Апостолом у 1729–1731 роках. Метою слідства було встановлення законного титулу землеволодіння.

Юридичне значення цього слідства полягало в тому, що воно підтвердило формальну уніфікацію поземельних прав шляхти та козацької старшини, і фактично закріпило приватну власність на землю для козацької еліти. Це був офіційний, підтриманий імперською владою, механізм, який легалізував фактичні захоплення землі, здійснені старшиною, та перетворив умовні рангові маєтності на абсолютну приватну власність. Ця легалізація інтегрувала козацьку еліту в імперську систему приватної власності та завершила процес становлення спадкового землеволодіння.

Паралельно з офіційним становленням приватної власності еліти існували форми, засновані на звичаєвому праві. Наприкінці XVIII століття серед козаків і шляхти поширеною формою було сябринне землеволодіння — особиста форма володіння, яка виникала на основі займанщини. Займанщина (вільне зайняття

земель) визнавалася українським звичаєвим правом як достатня підстава для юридичного володіння.

Сябри були співвласниками земельних ділянок, які завдяки праці, вкладеній у них, визнавалися їхньою власністю. Вони користувалися ідеальними частками, які могли відчужувати, хоча реальний розподіл землі був можливий лише після виходу зі спілки. Однак, навіть незважаючи на визнання займанщини звичаєвим правом, козацька старшина, захопивши землі таким шляхом, прагнула їх юридичної легалізації через державні інструменти, такі як Генеральний опис Малоросії (1765 року, граф П. А. Рум'янцев), щоб їхні володіння увійшли до нього як власні, а не просто захоплені. Це підтверджує, що звичаєве право було фактичною передумовою для володіння, але юридична передумова (державна санкція) була необхідна для встановлення абсолютного приватного титулу.

Еволюцію земельної власності в Гетьманщині (XVII–XVIII ст.) подамо в таблиці 2.

Таблиця 2

Еволюцію земельної власності в Гетьманщині (XVII–XVIII ст.)

Форма володіння	Правова основа	Характер права	Юридичне значення
Рангові маєтності	Царські грамоти, Гетьманські універсали	Умовне (залежне від служби)	Легалізація великого спадкового землеволодіння
Сябринне землеволодіння	Звичаєве право, Займанщина	Спільне користування, відчуження ідеальних часток	Підтвердження юридичної ваги фактичного володіння/праці
Приватні спадкові маєтності	Генеральне слідство о маєтностях (1729–1731)	Абсолютне, спадкове право	Формальна уніфікація поземельних прав та закріплення приватної власності еліти

Радянський період історії України став епохою тотальної правової перервності та цілеспрямованого знищення інституту приватної власності. Радянська ідеологія, заснована на ідеях В. Леніна та Й. Сталіна, передбачала знищення індивідуальної власності та переведення всіх засобів виробництва, ресурсів та матеріальних цінностей під прямий контроль державної машини, керованої Компартією [8].

Головною метою радянської влади було знищення селянина-власника. Ліквідація приватної власності в УСРР/СРСР була юридично оформленою державною репресією. Радянська держава свідомо використовувала законодавчі акти для створення видимості легальної основи для масової експропріації.

Після десятиліть домінування державної та соціалістичної власності, першим кроком до відновлення інституту приватної власності став Закон СРСР «Про власність в СРСР» від 06 березня 1990 року. Хоча цей закон мав обмежений характер і пізніше втратив чинність, він є фундаментальною правовою передумовою.

Стаття 7 цього закону вперше за радянську історію офіційно визнала, що у власності громадян можуть перебувати жилі будинки, дачі, садові будинки, транспортні засоби, кошти, акції та інші цінні папери. Це визнання стало юридичною базою для початку масового переходу до ринкової економіки та поклало край ері тотального державного контролю над майном громадян.

З проголошенням незалежності України розпочався етап реставрації та кодифікації приватного права власності, що передбачав відновлення інституційних та конституційних гарантій.

Для переходу від планової економіки до ринкової було необхідно забезпечити легітимний механізм перерозподілу державної власності. Центральним елементом цього процесу стали закони про приватизацію.

Юридичні механізми приватизації передбачали продаж частини державного майна кожному громадянину України за приватизаційні папери. Фонд державного майна та інші уповноважені органи розробляли та

затверджували плани приватизації, проводили експертну оцінку вартості об'єктів та здійснювали їх продаж на аукціонах або конкурсах, часто з виключним застосуванням саме приватизаційних паперів. Правова цінність приватизаційних паперів полягала у тому, що вони символічно надавали кожному громадянину правову частку у колишньому "загальнонародному" майні. Це був юридичний інструмент для формування класу масового власника та легітимації набуття активів, що вийшли з державної власності, подолавши історичну травму тотальної конфіскації [4].

Найвищою правовою гарантією відновлення приватної власності стало її закріплення на конституційному рівні. Стаття 41 Конституції України встановлює, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, а саме право приватної власності є непорушним [1].

Це конституційне положення символізує повний і остаточний розрив із радянською правовою спадщиною, піднімаючи приватну власність до рівня фундаментальних прав людини. Згідно з Цивільним кодексом України (ЦК), суб'єктами права власності є не лише Український народ (який здійснює права власника через органи влади), але й фізичні та юридичні особи, держава, територіальні громади та інші суб'єкти публічного права. Кожна особа також має право звернутися до суду за захистом свого майнового права та інтересу (ст. 16 ЦК). Конституційна гарантія є критичною правовою передумовою для стабільного функціонування ринкової економіки та захисту індивідуальних прав.

РОЗДІЛ 2. ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

2.1. Аналіз положень Цивільного кодексу України щодо права приватної власності

Право приватної власності є основоположною економіко-правовою категорією, що гарантується статтею 41 Конституції України та детально регламентується у Цивільному кодексі України (ЦКУ). Регулювання права власності у ЦКУ закладає доктринальну основу, визначаючи суб'єктний, об'єктний склад та фундаментальні принципи непорушності.

Цивільний кодекс України закріплює право приватної власності, що має широке коло суб'єктів та об'єктів. Цей інститут забезпечує можливість фізичним та юридичним особам володіти, користуватися та розпоряджатися своїм майном, діючи в межах, встановлених законом [2].

Відповідно до частини 1 статті 325 ЦКУ, суб'єктами права приватної власності є фізичні та юридичні особи. Ця норма відображає значний доктринальний розвиток українського цивільного права.

Право приватної власності характеризується принципом універсальності об'єктів та необмеженістю їхньої кількості. Фізичні та юридичні особи можуть бути власниками будь-якого майна.

Об'єктний склад приватної власності може бути обмежений лише у виняткових випадках. Обмеження застосовуються лише щодо окремих видів майна, які відповідно до закону не можуть належати приватним суб'єктам.

Однією з найважливіших гарантій, закріплених у частині 3 статті 325 ЦКУ, є необмеженість складу, кількості та вартості майна, яке може перебувати у власності фізичних та юридичних осіб.

Проте, принцип необмеженості має важливий виняток, пов'язаний із публічним інтересом, зокрема щодо ключових національних ресурсів. Законом може бути встановлено обмеження розміру земельної ділянки, яка може

перебувати у власності фізичної та юридичної особи. Цей виняток балансує конституційні гарантії свободи власності з необхідністю державного регулювання використання земельних ресурсів, що мають стратегічне значення.

Стаття 346 ЦКУ містить вичерпний перелік підстав припинення права власності. Окрім класичних підстав, таких як відчуження власником, відмова власника від права власності, знищення майна, або припинення юридичної особи чи смерть власника, існують також підстави, пов'язані з публічно-правовим втручанням.

Право власності припиняється у випадку звернення стягнення на майно за зобов'язаннями власника (наприклад, у межах виконавчого провадження). Також право власності фізичної особи припиняється у зв'язку зі смертю власника, а юридичної особи — у зв'язку з її припиненням (ліквідацією).

Цивільний кодекс передбачає, що право власності може бути припинено на підставах, що мають публічно-правовий характер:

Конфіскація. Примусове безоплатне вилучення майна, що є санкцією за правопорушення.

Реквізиція. Примусове відчуження майна для державних потреб в умовах воєнного або надзвичайного стану (з наступним або попереднім відшкодуванням).

Стягнення необґрунтованих активів. ЦКУ було доповнено положенням про припинення права власності шляхом визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави (пункт 12 частини першої статті 346, доданий Законом № 263-IX від 31.10.2019 р.).

Включення стягнення необґрунтованих активів до переліку підстав припинення права власності є відображенням інтеграції публічних антикорупційних механізмів у сферу приватного права. Ця норма дозволяє державі оскаржувати законність набуття майна, вимагаючи від власника доведення законності джерела походження активів. Це доктринальна еволюція,

що свідчить про адаптацію ЦКУ до вимог боротьби з корупцією та нелегальним збагаченням.

2.2 Законодавче забезпечення меж та обмежень права приватної власності

Ключовою доктринальною позицією, підтвердженою Конституційним Судом України (КСУ), є те, що це право не є абсолютним і може бути обмежене, особливо в інтересах суспільства.

Правове регулювання виходить із принципу, що власність покладає на суб'єкта певні зобов'язання. Частина п'ята статті 319 Цивільного кодексу України (ЦКУ) та частина сьома статті 41 Конституції України встановлюють імперативну межу здійснення права: власник не може використовувати своє майно на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, а також погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі. Цей принцип "Власність зобов'язує" слугує іманентною межею, яка визначає рамки правомірної діяльності власника. Держава, згідно з ЦКУ, гарантує невтручання у здійснення права власності, якщо дії власника перебувають у межах, встановлених законом.

Визначення цих конституційних та цивільно-правових меж є критично важливим, оскільки вони виступають заборонювальними або зобов'язувальними нормами, що окреслюють легітимну правову діяльність. Якщо власник порушує ці іманентні межі (наприклад, завдає шкоди екології), його діяльність автоматично виходить за нормативний зміст права і перетворюється на свавілля. Таким чином, законодавче встановлення соціальних та екологічних меж дозволяє державі здійснювати регуляторний вплив не як виняткове обмеження, а як забезпечення дотримання внутрішнього конституційного змісту самого права [13].

Обмеження права власності можуть виникати на приватноправовій основі у формі речових обтяжень, ключовим з яких є інститут сервітуту.

Сервітут є речовим правом, що передбачає обмежене користування чужим майном з метою забезпечення потреб іншої особи. Сервітут визначає лише обсяг прав користування, але не позбавляє власника майна права володіння, користування та розпоряджання цим майном [2, 21].

Розрізняють два основні види сервітутів: земельний та особистий.

Земельний сервітут. Встановлюється на користь власника сусідньої земельної ділянки або іншого користувача. Він підлягає обов'язковій державній реєстрації. Приклади земельних сервітутів охоплюють право прогону худоби, право встановлення будівельних риштувань, а також право на будівництво та проходження інженерних, кабельних чи трубопровідних мереж.

Особистий (персональний) сервітут. Належить конкретній особі, обмежений строком (як правило, довічно) і припиняється зі смертю цієї особи.

Важливими юридичними властивостями сервітуту, згідно зі статтею 403 ЦКУ, є його невідчужуваність. При цьому сервітут зберігає свою чинність у разі переходу права власності на обтяжене майно до інших осіб, що підтверджує його речово-правову природу. Особа, яка користується сервітутом, зобов'язана вносити плату за користування майном, якщо інше не встановлено правочином, законом, заповітом чи судовим рішенням [2].

Сервітут може бути встановлений на підставі договору, закону, заповіту або рішення суду. У разі, якщо сторони не можуть досягти домовленості щодо встановлення та умов сервітуту, спір вирішується судом за позовом зацікавленої особи.

Правова система забезпечує захист власника обтяженого майна, вимагаючи дотримання принципу добросовісності та мінімізації примусу. Важливою передумовою для судового встановлення сервітуту є попереднє звернення зацікавленої особи до власника ділянки з пропозицією врегулювати питання добровільно. Відсутність такого звернення може бути підставою для відмови у задоволенні позову [20].

Припинення сервітуту передбачено за низкою підстав:

- поєднання власника майна та сервітуарія в одній особі;
- відмова від сервітуту;
- сплив строку або припинення обставини, що була підставою для встановлення;
- смерть особи, на користь якої встановлено особистий сервітут.

Крім того, сервітут може бути припинений за рішенням суду, якщо він не використовувався протягом трьох років поспіль. Цей механізм є захистом для власника, не дозволяючи тривало існувати обтяженням, які втратили свою функціональну необхідність, і підтримуючи принципи необхідності та добросовісності у цивільному обігу.

Окрім речових обтяжень, право власності може бути обмежене зобов'язальними правами. Найпоширенішим прикладом є обтяження, що виникають із договору іпотеки (застави нерухомого майна). Хоча власник зберігає право володіння та користування, його право розпоряджання (відчуження чи подальше обтяження) суттєво обмежується до повного виконання забезпеченого зобов'язання. У разі невиконання зобов'язання, обмеження реалізується через примусове звернення стягнення на предмет іпотеки.

Також слід сказати про те, що публічне право теж встановлює обмеження, але переважно з метою реалізації загальносупільних інтересів, безпеки та екологічного захисту.

Земельний кодекс України (ЗКУ) регулює обтяження прав на земельні ділянки та обмеження у використанні земель (ст. 111 ЗКУ). Відомості про всі такі обмеження є публічними і підлягають обов'язковому внесенню до Державного земельного кадастру.

Особливе значення мають правові режими охоронних зон, які створюються навколо об'єктів інфраструктури (енергетичні мережі, водопроводи, тощо). Правовий режим цих зон визначає законодавство. Власникам землі, розташованій у межах охоронних зон, забороняється здійснювати діяльність, що може зашкодити функціонуванню об'єкта або

безпеці. Серед типових заборон — будівництво, реконструкція, капітальний ремонт чи знесення будівель, а також влаштування спортивних майданчиків, ринків чи інших заходів, пов'язаних із масовим скупченням людей.

Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» вводить обмеження, що стосуються використання земельних ділянок для будівництва. Механізми державного архітектурно-будівельного контролю, а також норми зонування території, визначають граничну висоту, щільність забудови та функціональне призначення ділянок. Ці публічні обмеження спрямовані на забезпечення планувальної цілісності та безпеки населених пунктів [5].

Слід зазначити, що коли державне регулювання у формі публічних обмежень (наприклад, заборона будь-якої забудови на ділянці через її розташування в критичній охоронній зоні) стає настільки суворим, що фактично позбавляє власника економічної можливості використовувати своє майно, це може бути класифіковано як де-факто експропріація, або "регуляторне вилучення". У таких випадках, навіть якщо право власності формально не припиняється, порушується вимога "справедливого балансу", і повинна виникати вимога компенсації за значне зниження ринкової вартості майна.

Розглянемо примусове припинення права власності. Воно є найжорсткішим видом втручання і допускається лише у виняткових випадках, що мають публічний інтерес, та з повним відшкодуванням вартості. Законодавство України чітко розрізняє цілі, процедури та умови компенсації залежно від характеру вилучення (мирний чи воєнний час).

Процедура відчуження земельних ділянок та об'єктів нерухомого майна, що перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності регулюється Законом № 1559-VI [6].

Виділяються два рівні потреби:

1. Суспільна потреба. Викуп майна відбувається за згодою власника шляхом укладення договору купівлі-продажу.

2. Суспільна необхідність. Це обумовлена загальнодержавними інтересами виняткова необхідність, яка допускає примусове відчуження.

Примусове відчуження з мотивів суспільної необхідності здійснюється виключно за рішенням адміністративного суду, якщо орган виконавчої влади чи місцевого самоврядування не досяг згоди з власником щодо добровільного викупу. Ключовий аспект компенсації: викупна ціна повинна включати не лише вартість самої земельної ділянки та розміщених на ній об'єктів, але й збитки, завдані власнику, включаючи упущену вигоду. При примусовому відчуженні припиняється також дія обмежень (обтяжень) прав на таке майно.

Примусове відчуження об'єктів приватної власності з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Це відокремлений механізм, який не підпадає під дію Закону про експропріацію мирного часу.

Реквізиція здійснюється військовим командуванням (зокрема, Головнокомандувачем Збройних Сил, командувачами видів військ). Факт вилучення майна оформлюється актом, який має містити назву органу, відомості про власника, документ про право власності, опис майна та суму попередньо виплачених коштів (якщо такі виплати здійснювалися).

Відмінність компенсаційного підходу при реквізиції (воєнний час) полягає в тому, що Конституція гарантує "наступне повне відшкодування їх вартості". Хоча цей термін теоретично повинен охоплювати всі збитки, існує ризик недокомпенсації, оскільки процедура військового часу часто акцентує увагу на "вартості", на відміну від мирної експропріації, де законодавство прямо вимагає включення упущеної вигоди. Юридичний захист при реквізиції має бути спрямований на забезпечення того, щоб "повне відшкодування вартості" відповідало справедливій ринковій вартості та включало всі пов'язані збитки. Повернення примусово відчуженого майна колишньому власнику можливе на підставі законного рішення суду, за умови повернення власником раніше отриманої компенсації (з вирахуванням розумної плати за користування майном).

РОЗДІЛ 3. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ

Право приватної власності є одним із фундаментальних конституційних прав, а його захист набуває особливої критичності в умовах повномасштабної агресії та воєнного стану. Реалізація цього права в Україні зіштовхується як із системними викликами, пов'язаними з недосконалістю механізмів державної реєстрації та недостатньою ефективністю судового захисту, так і з екстраординарними обмеженнями, запровадженими для потреб національної безпеки та оборони. Глибокий аналіз законодавчої бази, судової практики Верховного Суду (ВС) та міжнародних стандартів Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) дозволяє визначити ключові проблеми та окреслити шляхи забезпечення ефективного захисту прав власників.

Введення воєнного стану з 24 лютого 2022 року дозволило тимчасово обмежити низку конституційних прав і свобод громадян, включаючи гарантії, передбачені статтею 41 Конституції України. В умовах військового часу, коли пріоритетом є національна безпека та оборона, можливості втручання держави у реалізацію права власності набули широкого, і навіть глобального, характеру [14].

Слід зазначити критичне протиріччя між конституційним принципом та його реалізацією під час воєнного стану. Хоча Конституція вимагає попереднього та повного відшкодування вартості відчуженого майна, законодавство про правовий режим воєнного стану допускає наступне повне відшкодування, яке здійснюється протягом п'яти наступних бюджетних періодів. Така відтермінована виплата, яка може розтягнутися на роки в умовах економічної нестабільності, високої інфляції та девальвації, ставить під сумнів дотримання принципу повного відшкодування. Затримка компенсації призводить до знецінення грошових коштів, які мають бути виплачені, і, таким чином, може бути розцінена як непропорційне втручання у право на мирне володіння майном (Стаття 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ). Це створює високий

фінансовий ризик для власника і є потенційною основою для оскарження таких дій на міжнародному рівні [23].

Примусове відчуження майна визначається як позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, яке перебуває у приватній або комунальній власності, з переходом його у власність держави для використання в умовах воєнного чи надзвичайного стану за умови відшкодування його вартості.

Процедура такого відчуження вимагає ретельного документування. Рішення про відчуження або вилучення ухвалюється військовим командуванням (до якого належать Головнокомандувач ЗСУ, командувачі видів та родів військ, командири з'єднань) за погодженням з відповідним органом. Оформлення рішення здійснюється Актом, який обов'язково повинен містити: назву військового командування та органу, який погодив рішення; відомості про власника майна; документ, що засвідчує право власності; конкретний опис майна для його ідентифікації; та суму виплачених коштів (якщо було здійснено попереднє відшкодування) [22].

Законодавство передбачає два типи компенсації: попереднє відшкодування (до відчуження) або наступне повне відшкодування вартості.

Для отримання наступного повного відшкодування колишній власник або його уповноважена особа мають подати заяву до територіального центру комплектування та соціальної підтримки (військкомату) лише після скасування режиму воєнного стану. До заяви необхідно додати Акт про примусове відчуження (вилучення) та документ із висновком про вартість майна. Заява також має містити повні ідентифікаційні дані власника та реквізити банківського рахунку. Як було зазначено, наступне повне відшкодування здійснюється у розтягнутий термін – протягом п'яти наступних бюджетних періодів.

Якщо відчужене майно збереглося після скасування воєнного стану і колишній власник наполягає на його поверненні, це здійснюється на підставі законного рішення суду. Умовою повернення є обов'язок колишнього власника

повернути кошти, які він раніше отримав як компенсацію, з вирахуванням розумної плати за користування цим майном. Ця процедура створює складний правовий ризик. Власник, який втратив майно, але отримав компенсацію, має пройти судову процедуру для відновлення своїх прав. Якщо ринкова вартість майна значно зросла після відчуження, тоді як отримана компенсація знецінилася, процес повернення стає економічно привабливим. Проте необхідність повернення номінальної суми компенсації, скоригованої на "розумну плату за користування", вимагає складного фінансового та судового розрахунку, що може зробити судовий процес тривалим та непередбачуваним.

Законодавство України, зокрема стаття 182 Цивільного кодексу України, встановлює обов'язок державної реєстрації права власності та інших речових прав на нерухомі речі, а також їх обтяжень, виникнення, переходу і припинення. Державна реєстрація є публічною, що забезпечує прозорість правовідносин. Будь-яка відмова у реєстрації, ухилення від неї або відмова від надання інформації можуть бути оскаржені до суду.

Неналежне дотримання процедур реєстрації є однією з головних підстав для судового оскарження. Наприклад, Велика Палата Верховного Суду (ВП ВС) у березні 2024 року зазначила, що відсутність звіту про оцінку предмета іпотеки є безумовною підставою для скасування державної реєстрації права власності на предмет іпотеки. Крім того, набрали чинності закони, якими внесені зміни щодо припинення всіх обтяжень прав на майно боржника (крім тих, що застосовані у кримінальному провадженні) на підставі постанови господарського суду про визнання боржника банкрутом.

З метою протидії рейдерству та адаптації до умов воєнного стану, законодавство постійно зазнає змін. Наприклад, Законом № 4576-ІХ передбачено обмеження доступу до державних реєстрів, яке має розпочатися з 18 листопада 2025 року [7].

Ефективний судовий захист права власності залежить від правильного вибору його способу. У цивільному праві ключову роль відіграють

віндикаційний та негаторний позови, розмежування яких ґрунтується на критерії володіння.

Віндикаційний позов застосовується, якщо власник був позбавлений володіння майном. Метою є повернення майна з чужого незаконного володіння. Віндикація є ефективним інструментом для витребування спірної земельної ділянки навіть у орендаря, оскільки він є останнім набувачем (користувачем), і оскарження самого договору оренди для цього не є необхідним.

Негаторний позов застосовується, якщо володіння майна збережено, але створюються перешкоди у користуванні та/або розпорядженні. Його мета — усунення перешкод. Навіть якщо позивач у позовній заяві зазначає про "вилучення" майна, а не "повернення", це не спростовує змісту негаторного позову, якщо він поданий для усунення перешкод у користуванні [19].

Верховний Суд послідовно підтримує високий рівень процесуальної дисципліни, вимагаючи від сторін застосування найбільш ефективного способу захисту. Задоволення вимоги про витребування майна з незаконного володіння (віндикація) є ефективним захистом прав власника, навіть якщо майно зареєстроване за відповідачем на праві власності.

Ключова правова позиція полягає в тому, що вимога власника про визнання права власності чи інші його вимоги, спрямовані на уникнення застосування статей 387 і 388 ЦК України (що регулюють витребування майна), є неефективними, якщо фактично має застосовуватися віндикаційний позов. Цей підхід створює високий поріг процесуальної дисципліни. Якщо правові норми чітко визначають, що майно має бути витребуване, вибір неправильного способу захисту (наприклад, визнання права власності) призводить до відмови у позові. Це підкреслює, що ефективний судовий захист, якого вимагає ЄСПЛ, не може бути забезпечений, якщо позивач не обрав належний інструмент захисту, навіть за наявності матеріального права.

ВИСНОВКИ

Отже, право приватної власності в Україні є фундаментальною конституційно-правовою категорією, закріпленою статтею 41 Конституції України як непорушне право. Його сучасна сутність та зміст формувалися внаслідок складної історичної еволюції та процесів трансформаційної економіки, і наразі регламентуються Цивільним кодексом України (ЦКУ).

Класична цивілістична доктрина визначає право власності через тріаду повноважень: володіння, користування та розпорядження. Проте, у світлі соціальних та економічних викликів, сучасне українське право відходить від концепції абсолютності права приватної власності, розглядаючи її як соціально обтяжене право.

Право приватної власності характеризується принципами недоторканності та безстроковості. Припинення права власності відбувається виключно на підставах, встановлених законом (ст. 346 ЦКУ).

Становлення сучасної приватної власності в Україні є результатом протиставлення тоталітарному минулому, балансуючи між ліберальними гарантіями необмеженості та публічно-правовими елементами обтяження. Водночас, масові процеси приватизації продемонстрували, що приватна власність не завжди досягала очікуваної класичної економічної ефективності, що вимагає перегляду її суто ліберальної сутності та поєднання принципів публічного та приватного права державою.

Право власності не є абсолютним, оскільки «Власність зобов'язує». Власник не може використовувати своє майно на шкоду правам, свободам, інтересам суспільства або погіршувати екологічну ситуацію.

Обмеження можуть мати приватноправовий та публічно-правовий характер. При приватноправовому характері виникають додаткові права на майно на користь третіх осіб, як-от сервітут (обмежене користування чужим майном, що не позбавляє власника його повноважень). Сервітут є

невідчужуваним і зберігає чинність у разі переходу права власності на обтяжене майно. Також до цієї групи належить іпотека.

Публічно-правовий характер встановлюється з метою реалізації загальносуспільних інтересів (наприклад, охоронні зони навколо об'єктів інфраструктури, норми зонування та містобудівної діяльності).

Примусове припинення права власності допускається у виняткових випадках, здебільшого із повним відшкодуванням вартості. У мирний час відчуження для суспільних потреб/суспільної необхідності регулюється Законом № 1559-VI. При суспільній необхідності допускається примусове відчуження виключно за рішенням адміністративного суду, а викупна ціна має включати вартість майна та збитки, включаючи упущену вигоду.

У воєнний час примусове відчуження з наступним повним відшкодуванням вартості, здійснюється військовим командуванням за погодженням з відповідним органом.

Так, в умовах воєнного стану виникло критичне протиріччя між конституційними гарантіями та законодавством про правовий режим воєнного стану.

Конституція вимагає попереднього та повного відшкодування, тоді як законодавство про воєнний стан допускає наступне повне відшкодування вартості, яке здійснюється протягом п'яти наступних бюджетних періодів. Така відтермінована виплата, особливо в умовах інфляції, ставить під сумнів дотримання принципу повного відшкодування та може бути розцінена як непропорційне втручання у право на мирне володіння майном.

Повернення примусово відчуженого майна, що збереглося, здійснюється на підставі законного рішення суду та вимагає від власника повернення отриманої компенсації з вирахуванням розумної плати за користування. Це створює складний фінансовий і судовий ризик через можливе знецінення компенсації.

Ефективний судовий захист права власності залежить від правильного вибору способу захисту та позову: віндикаційного або негативного.

Верховний Суд послідовно вимагає від сторін застосування найбільш ефективного способу захисту. Вибір власником неефективного способу захисту (наприклад, визнання права власності замість віндикації) призводить до відмови у позові, навіть за наявності матеріального права. Це підкреслює високий поріг процесуальної дисципліни для забезпечення ефективного судового захисту, якого вимагає Європейський суд з прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Цивільний кодекс України: офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
3. Земельний кодекс України: офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
4. Про внесення змін до Закону України "Про приватизацію майна державних підприємств": Закон України від 19 лютого 1997 року N 89/97-ВР, *Голос України* від 20.03.97 р.
5. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011. № 3038-VI. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
6. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності: Закон України від 17.11.2009 № 1559-VI. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
7. Про внесення змін до Цивільного кодексу України та деяких інших законів України щодо особливостей надання відомостей публічних електронних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції України, та деяких інших публічних електронних реєстрів: Закон України від 21.08.2025 № 4576-IX. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
8. 90 років початку масового розкуркулення: як Компартія знищила селянина-власника. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rozkurkulennya-proekt-radio-svoboda/30405744.html> (дата звернення 10.09.2025).
9. Бек У. П., Заболотна Н. Я. Теоретичні погляди на власність. *Академічні візії*. 2024. №28.

10. Гнатів О.Б. Захист права власності в цивільному праві: дис. к. юр. наук :12.00.03. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. 202 с.
11. Інститут історії України НАНУ. Енциклопедія історії України. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Ranhovi_maietnosti (дата звернення: 09.09.2025).
12. Керей В. Суспільно-політичні погляди Джона Локка. *Студентський науковий вісник*. № 47. Тернопіль. 2022. С. 8-10.
13. Кожевникова В. Співвідношення правової категорії «обмеження» з іншими правовими категоріями у праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. С. 18-21.
14. Котерлін І.Б. Принципи обмеження права власності в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2024. №2. С. 32-37.
15. Магдебурзьке право – одна з основ міського самоврядування. URL: <https://slavuta-mvk.gov.ua/archives/11903> (дата звернення: 09.09.2025).
16. Маєтності гетьмана Івана Самойлович. Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека імені Софії та Олександра Русових. URL: https://secinfchounbk.blogspot.com/2018/08/blog-post_15.html (дата звернення: 09.09.2025).
17. Маркелова В. М., Недоторканність права власності як концептуальна ідея кримінального провадження. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. С. 176-183.
18. Москалюк Н. Б. Теоретичні та практичні проблеми права державної власності та його реалізації: дис. д-ра юр. наук :12.00.03. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. 474 с.
19. Негаторний та віндикаційний позови у практиці Верховного Суду. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/negatornii-ta-vindikaciinii-pozovi-u-praktici-verhovnogo-sudu2> (дата звернення: 24.09.2025).

20. Омбудсман України: особливості та порядок встановлення земельного сервіту. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/ombudsman-ukrayini-osoblivosti-ta-poryadok-vstanovlennya-zemelnoho-servitutu (дата звернення: 15.09.2025).
21. Поняття сервітутів, як права обмеженого користування чужим майном. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/law/9281/> (дата звернення: 15.09.2025).
22. Примусове відчуження або вилучення майна в умовах воєнного стану. URL: <https://legaid.gov.ua/publikatsiyi/prymusove-vidchuzhennya-abo-vyluchennya-majna-v-umovah-voennogo-stanu/> (дата звернення: 24.09.2025).
23. Примусове відчуження або вилучення майна в умовах воєнного стану: що варто знати - пояснює Міністерство юстиції України. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1827661/> (дата звернення: 24.09.2025).